

**סיכום חומר הלימודים בהיסטוריה
בהתאם לתוכנית הלימודים הגמישה
תשפ"ו**

שאלון: 29225

**חלק שלישי:
מיישוב הארץ להקמת מדינה יהודית**

ערך: עדו ישראלי

הבהרה: הסיכום מביא את חומר הלימוד הנדרש לבגרות בתמציתיות, אך לעיתים מופיעות שאלות בבחינת הבגרות שקשה לענות עליהן בלי לקרוא את ספר הלימוד עצמו. אומנם אלה מקרים לא רבים, אבל גם הם קורים. בקיצור: אם הלך לכם- מחמאות אלי, אם לא- ראו הוזהרתם!

תוכן עניינים

היישוב היהודי בארץ ישראל בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, עד תום מלחמת העולם הראשונה.....	3
הצביון הדתי של היישוב.....	5
היישוב היהודי במעבר משלטון עות'מאני לשלטון המנדט הבריטי.....	5
הלאומיות הערבית במזרח התיכון ובא"י בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20.....	7
התפתחות הבית הלאומי היהודי בא"י בתקופת השלטון הבריטי (1914-1948).....	8
מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939).....	10
ביטויי העימות בין היהודים לערבים עד מלחמת העולם השנייה.....	10
מדינה בדרך היישוב היהודי בארץ ישראל 1945 – 1947.....	15

היישוב היהודי בארץ ישראל בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, עד תום מלחמת העולם הראשונה

א. היישוב היהודי לגווינו בארץ ישראל בתקופה העות'מאנית משלהי המאה ה-19 עד תום מלחמת העולם הראשונה

היישוב החדש

בשנים 1882-1914 החל לצמוח, לצד היישוב הישן, יישוב חדש של יהודים שעלו לארץ ממניעים לאומיים ורצו לבנות בארץ חברה חדשה, שונה מזו שהכירו בגולה וביישוב הישן. העולים חיזקו התיישבות עירונית מחוץ לארבע ערי הקודש (ירושלים שמחוץ לחומות, יפו, חיפה), הקימו יישובים חקלאיים יהודיים, חידשו את השימוש בשפה העברית כשפת דיבור, פיתחו חינוך לאומי-ציוני והחלו לקדם את מעמד הנשים. מגמות אלו החלו להתפתח, כפי שראינו, כבר בתקופת היישוב הישן, אולם, אופייו הלאומי המובהק של ישוב זה הוא שהקנה לו את השם "היישוב החדש". היישוב החדש היה אשכנזי באופיו אף שהצטרפו אליו גם יהודים מארצות האסלאם. הבולטים ביניהם היו יהודי שעלו מתימן. היישוב החדש נבנה בידי עולים משתי עליות: העלייה הראשונה והעלייה השנייה.

העלייה הראשונה (1882-1904) שמנתה כ-60,000 עולים הגיעה בעיקר מרוסיה, רומניה ותימן. רוב העולים בעליה הראשונה היו דתיים-מסורתיים, בעלי משפחות ובעלי הון זעיר. הם התיישבו בערים ועסקו במסחר ובמלאכה. העולים שיצרו שינוי ממשי באופיו של היישוב היהודי בארץ היו עולי חיבת ציון. קבוצה מיוחדת מבין העולים היו הבילויים (=ראשי תיבות של "בית יעקב לכו ונלכה"), שבנוסף לדגל הציונות ועבודת הכפיים הדגישו את ערכי הצדק החברתי והשוויון. עולי חיבת ציון התפרנסו מעבודה חקלאית וחדשו את צורת ההתיישבות - המושבה. במושבות שייסדו (32 במספר, שמו כ-5,000 נפש) הקימו מוסדות הנהגה מקומיים, פיתחו מוסדות חינוך לאומיים, הנהיגו את השפה העברית וקידמו את מעמדן של הנשים בתחום החינוך כתלמידות וכמורות. בכך תרמה העלייה הראשונה להחדרת רעיונות לאומיים ומודרניים ליישוב היהודי בארץ ישראל.

קשיי המושבות: אנשי המושבות סבלו מעוני וממצוקה כיוון שכספם אזל עקב קניית האדמות וחוסר הניסיון החקלאי שגרם להפסדים רבים. גם מחלת קדחת הביצות (המלריה) שפשטה במושבות הפילה חללים רבים. השלטון העות'מאני אסר על עלייה ועל בניית בתים במושבות וערביי הכפרים פגעו בשדות וביבול. ניתן לשער כי בלא סיוע היו המושבות ננטשות, אלא שהברון רוטשילד נענה לבקשות העזרה. הברון שכונה 'הנדיב הידוע' ו'אבי היישוב' השקיע במושבות סכומי כסף גדולים במשך 18 שנים, אולם למרות זאת המושבות לא הגיעו לידי עצמאות כלכלית, ולא הפכו לרווחיות. העברת ניהול המושבות לידי חברת יק"א (1,900) הצליחה להעמיד את המושבות על רגליהן.

העלייה השנייה (1904-1914) מנתה כ-35,000 איש, רובם מרוסיה וגם מתימן. רוב העולים בעלייה השנייה דמו באופיים לקבוצה המרכזית בעלייה הראשונה, אך הקבוצה הבולטת, שהטביעה חותם על היישוב החדש, הייתה של הצעירים הסוציאליסטים.

הצעירים הסוציאליסטים בעלייה השנייה היו בעיקר גברים, חילונים, רווקים וחסרי הון פרטי. בתוך קבוצות הפועלים היו גם נשים, שנאבקו על מעמדן. הפועלים והפועלות האמינו בערכי הסוציאליזם - רצו לייסד בארץ מעמד פועלים ולהקים חברה החיה בשיתופיות ושוויון בכל תחומי החיים. הם ראו בעבודת הכפיים ובמיוחד בעבודת האדמה חשיבות גדולה. הם האמינו בחילוניות,

השוללת את היהדות הגלותית ומציבה במקומה דמות של "יהודי חדש" - ציוני, יצרני, סוציאליסט ודובר עברית.

פעולותיהם למימוש השקפת עולמם:

כיבוש העבודה - הם דגלו בעבודה עברית בלבד ונאבקו נגד העסקת פועלים ערבים במושבות העלייה הראשונה.

כיבוש השמירה - הם נאבקו על שמירה יהודית במושבות והקימו ארגוני שמירה.

התיישבות שיתופית - הם הקימו את הקבוצה (שבהמשך נקראה – קיבוץ), שערכה תאמו את ערכי השוויון והשיתופיות בהם דגלו. הקבוצות הוקמו על קרקע לאומית. הכלכלה בקבוצות הייתה שיתופית. כל ההחלטות התקבלו באספות חברים על ידי חברי הקבוצה כולם, ואפילו חדר האוכל היה משותף.

מאבק על השפה העברית - עולי העלייה השנייה הצטרפו למהפכה של החייאת השפה העברית בה עסקו אישים בעלייה הראשונה ובראשם אליעזר בן יהודה. כתוצאה ממלחמת השפות שהתנהלה בשנים 1913-1914, קמה בארץ מערכת חינוך עצמאית שלא נתמכה בידי חברות זרות והשפה העברית הפכה לשפה השלטת במערכת החינוך ובחיי היומיום ביישוב החדש.

האידיאולוגיה של העלייה השנייה יצאה לפועל בעזרת המפלגות כמו "פועלי ציון" (1906) ו"הפועל הצעיר" (1905). המפלגות כיוונו את חבריהם למקומות עבודה ודאגו לצורכיהם הבסיסיים על ידי הקמת מטבחי פועלים, קופת חולים, דיור לפועלים וכדומה. מבין מנהיגי אותן מפלגות, בני העלייה השנייה, נוכל למצוא רבים שמילאו שנים רבות לאחר מכן תפקידים בהנהגה של התנועה הציונית ושל מדינת ישראל.

גלי העלייה מתימן - בין העולים ארצה בעליה הראשונה ובעליה השנייה היו כ-5,000 מיהודי תימן. העלייה מתימן החלה בשנת 1881 ומאז המשיכה טיפין טיפין. העולים הגיעו בשני גלים עיקריים. הגל הראשון של העלייה 1881-1908 (תרמ"ב-תרס"ח), מכונה 'אעלה בתמר'. הגורמים לעלייתם היו בעיקר אמונה משיחית וגזרות חדשות שגזר השלטון בתימן נגד יהודים. הם סבלו קשיים רבים בבואם ארצה יותר מן העולים האחרים: העדות בארץ לא הכירו בהם בשל ייחודיותם ומנהגיהם והם סבלו מעוני קשה וממצוקת דיור. הקשיים מהם סבלו גרמו להם להסתגר בתוך עצמם.

הגל השני

החל בשנת 1912 בעקבות פעילותו של השליח הציוני שמואל יבנאלי. גם עולים אלו סבלו מניכור, מעוני ומאחוז תמותה גבוה יחסית לכל קבוצה אחרת ביישוב. בעקבות כך הוקמו בשנים 1912-1913 שכונות וישובים ליהודים תימנים בלבד: מחנה יהודה בפתח תקווה, נחליאל בחדרה וכן שכונות בזכרון יעקב וביבנאל.

גם מוסדות החינוך של עולי תימן שלימדו במתכונת שבה חינוכו בתימן, הבליטו את העובדה שהם לא התערו בעדות האחרות.

הצביון הדתי של היישוב

מסע הרבנים למושבות

בשנת 1913 יזם הרב קוק מסע למושבות השומרון והגליל, מחדרה ועד מטולה. במסע השתתפו עוד שמונה רבנים מהיישוב הישן, ביניהם: הרב זוננפלד- מגדולי המתנגדים לציונות, הרב חרל"פ, ועוד. המסע נמשך ארבעה שבועות והפרטים עליו נכתבו בחוברת שהוציאו בשם: "אלה מסעיו".

מטרות המסע: א. לקרב לבבות בין אנשי היישוב החדש לרבני היישוב הישן באמצעות מפגש ישיר ובלתי אמצעי. כך יכירו האחד בערכו של השני (מפעל ההתיישבות הציוני/הזיקה למקורות העם היהודי). ב. חיזוק הדת במושבות וקירוב החקלאים ליהדות. ניסיון שיקפידו על כשרות, שבת, חינוך דתי ויקיימו את המצוות התלויות בארץ.

הרבנים התקבלו בכבוד רב בכל המושבות, במושבות העלייה הראשונה שהיו יותר דתיות הם התקבלו בשמחה גדולה, בעוד שבמושבות העלייה השנייה שהיו יותר סוציאליסטיות ופחות דתיות הם התקבלו קצת בהסתייגות. קירוב הלבבות הושג אך במושבות דחו את הדרישה לשמור שבת וכשרות אך הסכימו לשמור את המצוות התלויות בארץ ולהפריש תרומות ומעשרות. היו גם מעט מושבות שהסכימו לשנות מעט את החינוך בכיוון הדתי, ולקבל על עצמן מעט מצוות.

הרב קוק רצה להמשיך ולשמור על קשר קבוע בין הרבנים ליישובים, אך מלחה"ע שפרצה באותו הקיץ מנעה זאת. לאחר המלחמה כבר הנתק היה גדול מדי ורבני היישוב הישן לא הצטרפו למסע שהוא ערך, והפועלים לא חזרו בהם מדרכם החילונית.

שני אירועים ממסע הרבנים:

1. בזיכרון-יעקב דרשו הרבנים להזיז את הבמה למרכז ביהכנ"ס כדי שלא יהיה כמו בבתי הכנסת של הרפורמים – בקשתם נענתה.

2. במרחביה אמר הרב קוק: "לא באנו להשפיע, באנו להיות מושפעים מגודל מסירות הנפש שלכם"

היישוב היהודי במעבר משלטון עות'מאני לשלטון המנדט הבריטי

הצהרת בלפור

בנובמבר 1917 שלח שר החוץ הבריטי הלורד בלפור מכתב לראש התנועה הציונית בבריטניה הלורד רוטשילד. מכתב זה מכונה הצהרת בלפור ובו נאמר:

לעונג רב לי להעביר לידיך להלן, בשמה של ממשלת הוד מלכותו, את הצהרת ההזדהות עם השאיפות היהודיות הציוניות כפי שהוגשה לקבינט ואושרה על ידו:

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, ותשתדל במיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו, בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות בארץ ישראל או בזכויות ובמעמד המדיני של יהודים בכל ארץ אחרת".

אודה לך אם תביא את ההצהרה לידיעת ההסתדרות הציונית.

ההצהרה נוסחה באופן מעורפל: לא נכתבה בה המילה 'מדינה' כדי לא להכעיס את העות'מאנים שעדיין שלטו בארץ, וגם כיוון שהיישוב היהודי לא היה מבוסס מספיק. היא גם לא ניתנה להסתדרות הציונית אלא ללורד רוטשילד.

משמעותה של הצהרת בלפור

ההצהרה התקבלה בשמחה רבה, זו הפעם הראשונה שמעצמה גדולה הכירה בקשר שבין התנועה הציונית לארץ ישראל. אומנם היא נוסחה באופן לא מחייב אבל היא סימנה את הרצון הטוב להגשמת חזון הציונות. ובמיוחד לאור העובדה שהבריטים כבשו את א"י מספר שבועות לאחר מתן ההצהרה.

לבריטים היו מניעים שונים במסירתה:

* בלפור ואחרים האמינו ששיבת עם ישראל לארצו זה חלק מהאמונה הנוצרית ועל כן אחדו מהלך זה.

* ארץ ישראל נמצאת במקום אסטרטגי (חיבור 3 יבשות + תעלת סואץ) והבריטים רצו לחזק את אחיזתם באזור זה.

* אולי כדי לקנות את אהדתם של יהודי אמריקה, ובאמצעותם להפעיל לחץ על ממשלת אמריקה שתתערב במלחמה (מלה"ע הראשונה) ותסייע לבריטים נגד הגרמנים והעות'מנים.

המנדט הבריטי על ארץ ישראל

בתום מלחמה הראשונה החליטו המדינות המנצחות לחלק ביניהן את השטחים שכבשו ולהחיל עליהם את שלטון המנדט. משמעות הדבר היה שמדינה מנצחת תפרוס את חסותה על מדינה כבושה ותסייע לה להתפתח ולקבל עצמאות. בוועידת סאן-רמו שבאיטליה (1920) הוחלט להעניק לבריטניה את המנדט על ארץ ישראל, מנדט מסוג A שמשמעותו שתוך זמן קצר תוכל המדינה להיות עצמאית (מנדט B ניתן למדינות שנזקקו לעזרה רבה יותר עד לעצמאות, ו-C למדינות נחשלות). בגלל עיכובים שונים ניתן המנדט שנתיים מאוחר יותר (1922), ומאז השלטון הבריטי בארץ הפך משלטון צבאי (מתוקף הכיבוש) לשלטון מתוקף חבר העמים.

בכתב המנדט נאמר:

* "בעלת המנדט תהיה אחראית להגשמת ההצהרה שממשלת בריטניה פרסמה (=הצהרת בלפור) לטובת ייסוד בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל" (גם במנדט מוכרת זכותם של היהודים על א"י ולא של הערבים).

* הבריטים מחויבים ליצור את התנאים הכלכליים והמנהלתיים להקמת הבית הלאומי היהודי.

* הבריטים מחויבים לסייע להקמת מוסדות שלטון עצמאיים של היהודים.

* הבריטים יקלו על העלייה של היהודים וכן יקלו עליהם ברכישת קרקעות.

* מאידך הקמת הבית הלאומי לא תבוא על חשבון זכויותיהם של שאר המיעוטים: אנגלים, עברית וערבית יהיו השפות הרשמיות, חגיה ומקומותיה הקדושים של כל עדה יישמרו.

שים לב! כתב המנדט הכיר ביהודים כלאום ודאג לזכויותיו הלאומיות (עלייה, מוסדות שלטון, עצמאות) לעומת היחס לערבים כאל עדה דתית (מקומות קדושים, חגים, חופש פולחן).

הלאומיות הערבית במזרח התיכון ובא"י בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20

צמיחת הזהות הלאומית של ערביי ארץ ישראל

קודם מלחמת העולם הראשונה היו כמה מסגרות שהרכיבו את זהותם של ערביי ארץ ישראל:

זהות דתית: רוב ערביי א"י היו מוסלמים, והאסלאם רואה במאמיניה בני עם אחד לכן גם ערביי ישראל ראו את עצמם כחלק מבני הדת המוסלמית.

זהות עות'מאנית: העות'מאנים שלטו ברוב שטחי המזרח-התיכון ובכך הרגישו ערביי א"י כחלק מהאימפריה העות'מאנית מבחינה מנהלתית ושלטונית אך לא מבחינה מהותית (הם לא ראו את עצמם כעות'מאניים).

זהות משפחתית: עם החלשות השלטון המרכזי באימפריה העות'מאנית עלה כוחן של המשפחות הנכבדות כמו משפחת אל-חוסייני ונשאשיבי. מלבד היותן נושאי משרות דתיות של שופטים (=קאדי) ופוסקי הלכה (=מופתי) קיבלו משפחות אלה גם תפקידים מנהליים כמו ראשי ערים. חשיבות המעמד המשפחתי עלתה לעיתים על כל מעגל זהות אחר.

רעיון 'סוריה רבתי' (=סוריה הגדולה) זהות אזורית: א"י הייתה חלק ממחוז סוריה שכלל את סוריה לבנון ירדן וא"י. כאשר התעורר הרעיון הלאומי להקמת מדינה שבירתה דמשק הרגישו ערביי א"י חלק טבעי ממדינה זו. לאחר מלחמת העולם הראשונה הקימו ערביי א"י מפלגה בשם אסתקלאל (=העצמאות) ושאיתם הייתה להיות חלק מסוריה הגדולה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה נוספו למרכיבי הזהות הכלליים של ערביי ארץ ישראל גם מרכיבי זהות ייחודיים יותר, וזאת מכמה סיבות:

1. **שונו הגבולות במזרח התיכון**: בשנת 1916, באמצע מלחמת העולם הראשונה, חתמו הצרפתים והאנגלים על הסכם סודי סייקס-פיקו (שמות שרי החוץ של שתי המדינות) בו הסכימו על חלוקת שטחי המזה"ת לאחר המלחמה. לפי הסכם זה צרפת אמורה הייתה לקבל את שטחי סוריה ולבנון, וא"י הייתה אמורה להיות בשליטה בנ"א.

הבריטים כבשו את א"י והיא לא נשארה בנ"א, אולם כשנודע תוכן הסכם סייקס-פיקו להנהלה הציונית היא התנגדה לניתוק הגליל, שעל פי ההסכם היה אמור להיות בשליטת הצרפתים, מא"י. בסופו של דבר הסכימו הצרפתים לוותר על רוב שטח הגליל חוץ מעל אצבע הגליל (אזור קרית שמונה)

לאחר פרשת תל-חי הסכימו הבריטים לכלול גם את אצבע הגליל בתחומי המנדט (הגבול של ימינו). לסיכום: שינוי הגבול גרם לניתוק א"י מסוריה ומאז החלו ערביי א"י לחלום על הקמת מדינה עצמאית בתחומי א"י ללא קשר לסוריה.

2. רעיון 'סוריה רבתי' נפל!

א. ועידת סאן-רמו נתנה את המנדט על א"י-לבריטי, ואת המנדט על סוריה- לצרפתים, ובכך נקרעו ערביי א"י מסוריה.

ב. הבריטים המשיכו לתמוך בהצהרת בלפור שדיברה על הקמת בית לאומי ליהודים בא"י.

ג. פייסל חוסייני מנהיג 'סוריה רבתי' סולק ע"י הצרפתים שקבלו את החסות על סוריה.

3. זהות אנטי ציונית כגיבוש הזהות של ערביי א"י

לאחר נפילת חלום 'סוריה הגדולה' החלו ערביי ארץ ישראל לגבש תפיסה לאומית ייחודית. הם רצו להקים מדינה ערבית עצמאית ללא קשר לסוריה. הם העמידו את קדושת ירושלים לאסלאם במרכז התודעה ופתחו בפעילות נגד עליית היהודים לארץ. הם ביססו את טענותיהם על הנימוקים הבאים:

- א"י קדושה לאסלאם.
 - רוב התושבים בא"י הם ערבים, ורוב הקרקעות בארץ שייכות לערבים.
 - לערבים יש רציפות היסטורית ממושכת יותר בא"י הן מבחינת הישיבה בארץ והן מבחינת השליטה עליה.
 - הערבים תבעו זכויות על א"י בהתבסס על הצהרות שונות של המעצמות. (הצהרת וילסון, אגרת מקמהון). מכתבי מקמהון נחשבים כחזקה ומכיוון שקדמו להצהרת בלפור אין להצהרה תוקף חוקי.
 - התיישבות יהודית בא"י תקפח את פרנסתו של הפועל הערבי.
- ההתנגדות לציונות הייתה אם כן אחד ממרכיבי הזהות של ערביי א"י לאחר מלחמת העולם הראשונה.

שינויים אלה הכניסו דילמה בקרב ערביי ארץ ישראל: היו מהם שעדיין שאפו ל'סוריה רבתי' וראו עצמם חלק מהאומה הערבית שבאזור ולא רצו להיבדל ממנה. אולם היו כאלה שהבינו שא"י היא מעתה יחידה עצמאית ולכן יש לשאוף להקים מדינה בגבולותיה בלבד.

הפיצול במחנה הערבי: חאגי' אמין אל חוסייני (טפו עליו ועל בניו) מונה על ידי הבריטים למופתי הגדול של ירושלים, כאות תודה על המינוי הוא ריכז את עיקר מרצו במאבק בציונים ולא בבריטים. לאחר מכן הפך חוסייני לראש המועצה המוסלמית העליונה תפקיד שנתן לו עוצמה כלכלית וסמכות למינוי אנשי דת. משפחת חוסייני ותומכיה תמכו בחיזוק הדת וצמצום המגע עם המודרנה והיהודים.

בראש מחנה המתנגדים עמדה משפחת נשאשיבי שהיו מוכנים להגיע להסדר מדיני עם היהודים. הם תמכו במודרניזציה ובקשר עם היהודים שראו בהם את מובילי הקדמה לאזור. פיתוח הדת המוסלמית עמד בניגוד למטרותיהם.

התפתחות הבית הלאומי היהודי בא"י בתקופת השלטון הבריטי (1914-1948)

הגוש הדתי

הגוש הדתי נחלק לקבוצות שונות בנושאים רבים, אך המכנה המשותף לכולם היה הרצון להקים מדינה בעלת צביון יהודי כחלק מתהליך הגאולה.

המזרחי- המפלגה הוותיקה ביותר בגוש הדתי שהוקמה בשנת 1902 ע"י הרב ריינס. עיקר פעולותיה הופנו לתחום החינוך הדתי והרבנות, ורוב חבריה השתייכו למעמד הביניים ולגוש האזרחי.

הפועל המזרחי- הוקמה ב-1922 כדי לדאוג לפועל הדתי, עיקר פעולותיה היו בהקמת יישובים חדשים המגשימים את רעיון תורה ועבודה כפי שנראה בהמשך.

אגודת ישראל – התנועה הגדולה ביותר בקרב הדתיים הלא-ציוניים הייתה 'אגודת ישראל'. תנועה זו הייתה סניף של התנועה העולמית והיא התייחסה בשלילה לכל שיתוף פעולה עם החילוניים ואף החרים את הבחירות לכנסת – דבר שמנע מהם להביא לידי ביטוי את כוחם הגדול בציבור.

פועלי אגודת ישראל – הוקמה ב-1933 כדי לסייע לפועלים החרדים. בשונה מאגודת ישראל, מפלגה זו תמכה בהתיישבות חקלאית והקימה מושבים וקיבוצים. היא נטתה לשיתוף פעולה עם המוסדות הציוניים אך לא הייתה מוכנה להיות חלק מההסתדרות הציונית.

הקמת תנועת 'החלוץ' וההכשרות להגשמת ערכי הציונות

ארגון 'החלוץ' הוקם ברוסיה בשנת 1917 והוא התפשט בכל רחבי אירופה ומנה עשרות אלפי חברים. במסגרת פעילותו הוקמו חוות להכשרת הצעירים לעבודת החקלאות, בחוות למדו עברית והיסטוריה יהודית וחיו חיי קבוצה ושיתוף.

בארצות האסלאם כמעט ולא הוקמו הכשרות חקלאיות בגלל המתח שנוצר בעקבות הסכסוך עם ערביי א"י ובגלל העדר תשתית ציונית חזקה.

ב-1928 הוקמה בגרמניה תנועת 'ברית חלוצים דתיים' שערכיהם תאמו את ערכי תנועת 'הפועל המזרחי'. חניכי תנועה זו הקימו בשנת 1931 את קיבוץ 'רודגס' ליד פתח תקוה (רודגס-היה שמה של חוות ההכשרה בגרמניה) ולאחר מכן הקימו את ארגון 'הקיבוץ הדתי'.

התיישבות המחנה הדתי

הגורמים להקמת הפועל המזרחי (לחץ לקישור לערכת פר"ח בנושא): עם עלייתם ארצה לא מצאו החלוצים הדתיים גוף או ארגון אשר יבטא את השקפת עולמם מהסיבות הבאות:

1. המזרחי- הייתה דתית אך השקפת עולמה הכלכלית-קפיטליסטית עמדה בסתירה להשקפת עולמם של הדתיים. אנשי המזרחי התיישבו בערים ופתחו שם את נושאי הדת והחינוך אך רעיון 'כיבוש העבודה' היה רחוק מהם.
 2. הסתדרות העובדים- למרות הזדהות העולים הדתיים עם רעיון הסוציאליזם ההסתדרות התנכרה לכל מה שקשור לחיי דת ומסורת (שמירת כשרות ושבט) ולכן הדתיים לא יכלו להצטרף ליישובים החקלאיים שהם הקימו.
 3. איכרי המושבות אנשי העלייה הראשונה- הם היו דתיים אך לא הדגישו את ערך העבודה העברית והעדיפו לעיתים את הפועל הערבי המיומן והזול.
- הרעיון היה להקים ארגון עצמאי שימזג בתוכו את היסוד הדתי לאומי עם הרעיון הסוציאליסטי במסגרת החיים המתחדשים בא"י. לתת מענה לצרכים המיוחדים של הפועל הדתי למשל: מקומות עבודה מתאימים, מטבחים כשרים.

הקמת ארגון הפועל המזרחי רעיון תורה ועבודה

ר' ישעיהו שפירא – האדמו"ר החלוץ (אחיו של האדמו"ר מפסיצנה): ויתר על כסא האדמו"רות ועלה לארץ בשנת 1914, היה ממייסדי הפועל המזרחי, בגיל 51 עזב את כל עיסוקיו הציבוריים ועבר לכפר פינס שם עסק בחקלאות.

רעיון תורה ועבודה שאף להגשים שני ערכים מרכזיים : **מצד אחד** השאיפה לבנות חברה על יסודות הצדק הסוציאלי של תורת ישראל **ומצד שני** שותפות במלאכת בניין א"י על יסוד חלוצי. לשם הגשמת מטרה זו נקבעו רעיונותיו ויעדיו של הפועל מזרחי אשר הביאו למימוש רעיון תורה עבודה. "קדש חייך בתורה וטהרם בעבודה"

המושב הדתי - עד 1935 הקים הפועל מזרחי רק מושבי עובדים. מושב עובדים ראשון קם בשדה יעקב ב-1927 (עלייה רביעית) עד סוף שנות השלושים הוקמו ע"י הפועל מזרחי המושבים : כפר פינס, כפר אברהם, כפר הרואה, אליאשיב, וכפר יעבץ.

הקיבוץ הדתי - הקיבוץ הראשון שהוקם הוא טירת צבי ב-1936 במסגרת חומה ומגדל. יש לציין שהעיקרון ההתיישבותי שאפיין את הקיבוץ הדתי היה שמירה על גושי התיישבות דבר שהקל על הקמת מסגרות חינוך משותפות ומנע את השפעת הסביבה החילונית.

1. למושב יש **מצד אחד** את היתרונות של חברה שיתופית (שיווק...) אך **מצד שני** הוא אינו מגביל את חופש הפרט (מאפשר חי משפחה שלמים דבר מרכזי מאוד ביהדות מאפשר ספונטאניות) כמו הקיבוץ.

2. החלוצים הדתיים שהגיעו ממזרח אירופה הסתייגו מהסוציאליזם (הוא נתפס כמהפכני, אנטי דתי...) ולכן העדיפו את המושב השיתופי שנתפס כביטוי פחות מובהק של הסוציאליזם מאשר הקיבוץ.

המרד הקדוש : הרב שמואל חיים לנדאו (שח"ל) טבע את המושג המרד הקדוש : **מרד** –בגולה טופחו מקצועות שאינם יצרניים כגון : מסחר, עסקי כספים וזלזול בעמל כפיים. המרד דוגל בהקמת סדר חברתי חדש בא"י על פי הרוח המקורית של התורה, חברה עובדת המתאפיינת בעבודת כפיים ובעבודת אדמה. יצרנות ועבודת כפיים הכרחיים במימושו של האדם ובגאולתו. **קדוש** - חברה המושתתת על עבודת כפיים ועבודת אדמה נתפסה בעיניו כערך דתי ופְּחִיית אלוהית.

"התחיה היא היסוד והתכלית גם ל'תורה' וגם ל'עבודה', התורה במובן של תורת-חיים והשקפת עולם, המקיפה את כל החיים ופרטיהם מחולי-חולין ועד לקדשי קדשים... התורה במובנה הרחב והאמיתי, אי אפשר לה להתגשם רק על ידי שמירת הדת של יחידים, הגשמתה היא על ידי העם!"

תרומת המחנה הדתי לבניין הארץ

* הוקמה תנועת הנוער הדתית "בני עקיבא שתרמה לגיבוש ערכים לאומיים דתיים. (פועל מזרחי)
* הקמת מושבים, וקיבוצים דתיים אשר נטלו חלק בבניין ויישוב הארץ. (פועל מזרחי)

מאורעות תרצ"ו- תרצ"ט (1936-1939)

ביטויי העימות בין היהודים לערבים עד מלחמת העולם השנייה
הגורמים למאורעות

1. **העלייה החמישית והתבססות היישוב** - העלייה החמישית שהגיעה מגרמניה לאחר עליית היטלר לשלטון הגבירה את חששם של הערבים מגידול דמוגרפי, התעצמות כלכלית,

והתבססות המוסדות העצמאיים. גם תמיכתו של הנציב העליון ארתור ווקופ (1931-1939) במפעל הציוני תרמה לחששותיהם.

2. **ערעור היחסים בין הערבים לבין הבריטים** – בשנת 1935 הציע הנציב העליון להקים מועצה מחוקקת שהרכבה ישקף את הרכב האוכלוסייה בארץ, כלומר יהיה בה רוב לערבים. הצעה זו נדחתה בלחץ התנועה הציונית, והערבים פנו לדרך האלימות להשיג את מבוקשם.

3. **התחזקות משטרים טוטליטריים באירופה** – לעומת התחזקות המדיניות התוקפנית של היטלר בגרמניה, נתפסה אנגליה בעיני הערבים כחלשה ועל כן הם רצו לחבור עם הגרמנים כנגד האנגלים. הבריטים שחששו מצעד זה ידעו שתמיכת היהודים מובטחת להם שכן הם לא יעזו לתמוך בהיטלר, ולכן ניסו הבריטים לחזר אחר הערבים ולקנות את תמיכתם.

4. **מדינות ערביות באזור מגיעות לעצמאות** – בעיראק בוטל המנדט, במצרים התחייבה בריטניה ב-1936 להוציא את צבאה ממצרים (פרט לתעלה), לסוריה ולבנון הובטחה ע"י צרפת עצמאות תוך שלוש שנים. כל אלה תרמו לתקוות הערבים לקבל גם כן מדינה עצמאית.

הטרור הערבי והשביתה הכללית

הטרור הערבי כלל רצח, פגיעה ביישובים, עקירת מטעים, שריפת כרמים ויערות, שיתוק הקשר בין היישובים, פגיעה במסילות ברזל ופיצוץ גשרים. את האירועים האלה הובילו הכנופיות שנעזרו גם בקבוצת חיילים מתנדבים מעירק. זו הפעם הראשונה שהמרד הופנה גם כלפי הבריטים ולא רק כלפי היהודים! במהלך הפרעות נהרגו כ-500 יהודים וכ-200 בריטים.

במקביל לאירועי הדמים הכריזו הערבים על שביתה כללית ומרי אזרחי (אי תשלום מיסים). נסגרו החנויות, נאסר על עבודת פועלים ערבים אצל יהודים, וכן נאסרה מכירת פירות וירקות ליהודים. הוועד הערבי העליון בראשות חא'ג אמין אל חוסייני הוא זה שהוביל את השביתה. הפסקת השביתה הותנתה: א. הפסקת העלייה היהודית. ב. איסור העברת קרקעות לידי היהודים. ג. הקמת ממשלה לאומית בה יהיה רוב ערבי.

המטרות שביקשו הערבים להשיג באמצעות "השביתה הכללית":

- לחץ לשינוי מדיניות הבריטים כלפי הערבים. לכפות על הבריטים את תביעותיהם.
- להרוס את היישוב היהודי כלכלית מאחר והוא תלוי בעבודה הערבית.
- ליכוד הערבים סביב הרעיון הלאומי וההנהגה הלאומית.

כישלון השביתה: לאחר 175 יום נפסקה השביתה והיא לא השיגה את מטרותיה: היא לא שיתקה את חייה הכלכליים של הארץ, לא הביאה להפסקת העלייה או להפסקת מכירת קרקעות, ומארגני השביתה לא הצליחו להשתלט על הרחוב הערבי - שלא באמת שבת.

הסיבות לכישלון

1. השביתה דרבנה את היהודים לפתח ענפי משק חדשים ולהשתחרר מהתלות בערבים.

2. התגובה הבריטית הקשה נגד מפרי החוק הערבים שכללה בין היתר הוצאות להורג.
3. השביתה הסבה נזקים למגזרים שונים בחברה הערבית (סוחרים, פועלים) ולכן כאשר התארכה התרבו הסדקים.

תגובת היישוב היהודי למאורעות

לאחר מאורעות תר"פ (1920) הבינה הנהגת היישוב כי אי אפשר לסמוך על כוחות זרים = הבריטים, ועליה להקים כח מגן עצמאי במקום ארגון השומר שהיה קטן ולא ענה על צרכי הביטחון החדשים.

ההגנה - הארגון הוקם בשנת 1920, למרות היותו כפוף להסתדרות הפועלים כל אחד יכול היה להצטרף לשורותיו. זה היה ארגון בפריסה ארצית והוא היה הגדול והמאורגן ביותר מבין כל הארגונים הצבאיים. במאורעות תרפ"ט הוא הצליח להגן על היהודים ברוב חלקי הארץ בחיפה, ירושלים, בגליל וביהודה. ובמאורעות תרצ"ו-תרצ"ט הוא כבר עבד כצבא מאורגן ולא הסתפק בהגנה בלבד אלא יזם התקפות וכמו כן הוא נהנה מתמיכת הבריטים שנעזרו בו להרגעת הארץ בעת הפרעות.

ההגנה פעלה בשתי זרועות: הזרוע הבלתי לגאלית (=לא חוקית), פעילות שלא הוכרה ע"י בריטניה ופעלה במחתרת.

1. הנודדת - בראשה עמד יצחק שדה. יוזמה אקטיבית, אין להמתין לפורעים הערבים עד שהם שיתקרבו ליישובים היהודיים אלא לצאת מחוץ לגדרות. אנשיה הציבו מארבי לילה בכפרים בהם פעלו הכנופיות.

2. פלוגות השדה - (פו"ש) - ב-1937 הוחלט להרחיב את הנודדת למקומות שונים בארץ. יחידות הנעות לצורך הגנה מחוזית. תפקידיהם: סיוע ועזרה ליישובים מותקפים. לקדם את פני האויב, להיפגש עמו ולרדוף אחריו. פטרולים. חשיבותם: הקמת יחידה גדולה הפועלת בהיקף ארצי ע"י מפקדה ארצית להגנת היישובים. היוזמה עוברת לידי היהודים. יעילותם רבה במיוחד לנוכח ההחמרה במצב הביטחוני בהגנה על יישובים.

והזרוע הלגאלית-שיתוף פעולה עם הבריטים:

1. הנוטרות - הוקמה עם פרוץ המאורעות, תוך הסכמה בריטית יהודית להקים כוח שוטרים עברי שישמור על הסדר והביטחון ביישובים היהודים ויסייע בשמירה עליהם. הם צוידו בנשק בריטי ועברו אימונים ע"י הצבא הבריטי וקבלו מדים ומשכורת מהבריטים. חשיבות הנוטרות: הנוטרים סייעו להגנה בפעולותיה: פעולות התיישבות, עלייה בלתי לגאלית, העברת נשק ותחמושת, קורסים ואימונים, העברת ידע ושיטות לוחמה בריטיות. הגדלת בטחונו של היישוב.

2. פלוגות הלילה של אורד ווינגייט – ווינגייט אהד את הרעיון הציוני כבר בראשית דרכו בארץ (1936). בפלוגותיו פעלו בריטים ויהודים בשיתוף פעולה. הם פעלו בקבוצות קטנות, ערכו מערבים למחבלים, פשטו על בסיסייהם וערכו פעולות תגמול. הפעולות שיפרו את היכולת הביצועית של ההגנה והטילו את אימתם על חברי הכנופיות הערביות.

השפעת המאורעות על התפתחות ההגנה

1. שיתוף פעולה עם בריטניה, שימוש בנשק, אמצעי תחבורה (טנדרים) ושיטות לוחמה בריטיות הן כנגד הערבים והן כנגד הבריטים בעתיד (תוך חיזוק עוצמתו הצבאית של היישוב) תוך הרחבת כוח המגן.

2. המעבר למלחמה ניידת, מחוץ לגדר ומלחמה בלילה (פלוגות הלילה) הגנה מרחבית.

3. שינוי ארגוני בארגון ההגנה: מפקדה ארצית, היקף ארצי, יוזמה התקפית, קיומם של שבעה מחוזות ופיקוד עליון.

האצ"ל = ארגון צבאי לאומי – הוקם בשנת 1931 בעקבות מחלוקת בהגנה בדבר התגובה לטרור הערבי. האצ"ל טען כי על טרור ערבי יש להגיב בטרור ולא בהבלגה כמו שעשתה ההגנה. עם העברת השליטה על ההגנה מההסתדרות להנהגה הציונית בשנת 1937, שבו רבים ממנו לשורות ההגנה. בשנים 1937-1940 היה ז'בוטינסקי מפקדו העליון ודוד רזיאל המפקד בשטח.

המחלוקת בדבר היחס לערבים:

חיים וייצמן- התנגדות הערבים לציונות נובעת בגלל חששם מפגיעה כלכלית וברגע שיובטחו זכויותיהם הכלכליות של הערבים תיפסק התנגדותם.

זאב ז'בוטינסקי- ההתנגדות הערבית נובעת ממניעים לאומיים, הערבים רוצים מדינה עם רוב ערבי ולא יסכימו לוותר על כך וממילא יש להפגין נחישות כנגדם עד שיבינו שאין להם ברירה אלא לקבל את הנוכחות היהודית כנתון ואז להגיע להסדר מתוך כבוד הדדי ולא מתוך ויתור של היהודים.

ויכוח הבלגה מול תגובה

במאורעות תרצ"ו-תרצ"ט התנהל ויכוח בין ההגנה לאצ"ל בשאלה: האם יש לפגוע גם באזרחים שאינם שותפים בלחימה כשם שעשו הערבים פעמים רבות כשתקפו אזרחים יהודים חפים מפשע (=תגובה), או שיש לפגוע במפגעים בלבד (=הבלגה).

נימוקים בעד ההבלגה:

* הבלגה תואמת את ערכי המוסר של היישוב, עלינו לשמור על 'טוהר הנשק' ולא לרדת לרמתם.

* היישוב יוכל לזכות בתמיכת דעת קהל העולמית בכלל ושל בריטניה בפרט אם יבליג. דבר שימשיך את שיתוף הפעולה הביטחוני עם הבריטים.

* ההבלגה תמחיש לבריטים את ההבדלים בין הטרור הערבי ללוחמה היהודית.

נימוקים בעד תגובה:

* רק מדיניות של עין תחת עין תוכל לבלום את הטרור הערבי. הפגנת חולשה כלפי הערבים תגרום להם להסלים את דרכם ולפגוע בנו יותר.

* הבלגה פרושה חרפה לאומית, היא מערערת את כבוד היישוב ומבטאת חולשה כלפי הערבים המולידה חוסר אונים. השארת היוזמה בידי הערבים מחלישה את היישוב.

* אם לא ננקוט בדרך התקפית הבריטים יראו אותנו בחולשתנו ויסירו מאתנו את תמיכתם. רק פעולות תוקפניות יביאו גורמים פוליטיים להתערב כדי לפתור את בעיית א"י באופן יסודי.

יישובי חומה ומגדל

במסגרת המאבק בערבים ובמדיניות הבריטים הוקמו בשנים 1936-1939 52 יישובים חדשים בדרך של 'חומה ומגדל'. יישובים אלה הוקמו בין לילה ומטרתם הייתה לקבוע עובדות בשטח ולהרחיב את שטחי ההתיישבות היהודים, במיוחד לאחר שתוכנית החלוקה של פיל (עליה נלמד בהמשך) התבססה על כך שאזור מיושב על ידי יהודים- יינתן ליהודים. כדי להקל על הגנתם של היישובים הם נבנו בסגנון מבוצר, מגדל שמירה באמצע ומסביב גדר. כמו כן הוקמו היישובים בצורת גושי התיישבות כדי שיוכלו לסייע אחד לשני בעת מתקפה.

התערערות מצב היהודים בארצות האסלאם ה'פרהוד'

בעקבות מעורבותם של מדינות ערב בסכסוך היהודי-ערבי בא"י (לדוגמא: הזמנתם לוועידת 'השולחן העגול' ב-1939, או כינוס הקונגרס האסלאמי בירושלים בו השתתפו נציגי מדינות ערב) הורע מצבם של היהודים בארצות אלה שסבלו מפגיעת שכניהם הערבים. בחג שבועות 1941 נערכו בבגדאד פרעות ביהודים בעידודו של חאג' אמין אל-חוסייני, במהלך הפרעות נרצחו 179 יהודים ורבים נפצעו. פרעות אלה נקראו 'פרהוד' = פרעות, והם סימנו את קיצן הקרב של הקהילות היהודיות בארצות ערב.

ועדת פיל (1937)

מטרותיה של ועדת פיל

- לברר את גורמי הייסוד לאירועים שהתרחשו ב-1936.
- להגיש הצעות לפתרון הסכסוך בין היהודים לבין הערבים בא"י.

מסקנות הוועדה

1. שאיפותיהם הלאומיות המנוגדות של שני העמים אינן מאפשרות לחיות יחד.
2. המנדט הבריטי אינו בר ביצוע, הוא רק מעורר את האיבה בין העמים.

המלצות הוועדה - תוכנית החלוקה: מאחר ולא ניתן לקבל את תביעותיהם של שני הצדדים ולהגשים את המנדט הוצע פתרון חלוקת ארץ ישראל בין שני העמים. להקים שתי מדינות עצמאיות ומובלעת בריטית. רוב שטחי המדינה יהיו בידי הערבים ומיעוטם (מישור החוף והגליל) יהיו בידי היהודים, רצועה מיפו עד ירושלים (כולל) יישארו בידי הבריטים.

יש לקיים חילופי אוכלוסייה בין שתי המדינות ויש לבצע את תוכנית החלוקה באופן הדרגתי. עד להקמת שתי המדינות תיאסר מכירת קרקעות באזור המיועד למדינה הערבית ותוגבל העלייה היהודית ל"יכולת הקליטה של הארץ"

התגובות לתוכנית החלוקה

הערבים- התנגדות מוחלטת, עקב קיום עצמאות יהודית. הקצנה ביחס לבריטניה וחזרה לפגוע ביהודים.

היהודים- תגובות שונות, אך הרוב התנגדו. הקונגרס הציוני ה-20 (1937) דרש לקיים את המנדט, אך הניסוח בו מעורפל מתוך מטרה לאפשר משא ומתן.

נימוקים בעד תוכנית החלוקה (בקרב היהודים):

1. הקמת מדינה ריבונית לעם היהודי שתהיה מוכרת ע"י העמים. מעמד בינלאומי לעם העברי. הקמת מדינה אחרי אלפיים שנות גלות. יש בהצעה, משום הכרזה על מדינה יהודית ששטחה יהיה על שלושה רבעים של החוף בא"י ורוב העמקים יהיו בשטחה. ערבים היושבים בשטחים אלה יועברו למדינה הערבית.
2. תתאפשר עלייה והתיישבות ללא הגבלה. המדינה היהודית היא שתקבע את היקף העלייה ותוכל לקיים הגירה המונית במידה ויהודים יהיו זקוקים לעזרה - הצלת יהודים.
3. שטחה של המדינה יוכל להתרחב בעתיד.
4. יתאפשר פיתוח צבא עצמי.
5. החלוקה תביא לצמצום העוינות הערבית.

נימוקים נגד תוכנית החלוקה (בקרב היהודים):

1. תוכנית זו סותרת את הצהרת בלפור וטופס המנדט אשר הבטיחו בית לאומי לעם היהודי בלבד.
2. התנגדות עקרונית לחלוקת הארץ (דתיים, ברית שלום ורביזיוניסטים).
3. ירושלים אינה כלולה במדינה היהודית.
4. התחום המוצע למדינה אינו ניתן להגנה (אדמת שפלה) בעוד שהערבים חולשים על ההר.
5. השטח המיועד למדינה היהודית אינו מספיק לקלוט מיליוני יהודים מכאן שהיקף העלייה יצטמצם.
6. אוכלוסייה מעורבת מזמנת מתיחות קבועה. ערבים יסתנו לשטח היהודי בגלל התפתחותו הכלכלית.

נסיגת בריטניה מתוכנית החלוקה

לבריטים היה חשוב לשמור על נוכחות במזרח התיכון (תעלת סואץ, נפט) ולכן הקמת שתי מדינות עצמאיות פירושה סיום המנדט וביטול הנוכחות הבריטית באזור.

הבריטים התקרבו לצד הערבי יותר ויותר כדי לזכות בתמיכתו ככול שהמצב באירופה הלך והסתבך. הם אף הציעו הקמת מדינה דו-לאומית או אפילו מדינה בעלת רוב ערבי ושלטון ערבי, אך הערבים דחו כל הצעה.

מדינה בדרך היישוב היהודי בארץ ישראל 1945 – 1947

מאבק היישוב לגווניו במדיניות הבריטית:

1. **בתחום ההתיישבות** - ב-1940 פרסמה בריטניה את חוק הקרקעות שאסר מכירת קרקעות ליהודים ברוב שטחי א"י (חוץ מאזור השפלה), המטרה הייתה להקפיא את ההתיישבות העברית. היישוב יצא במאבק נגד מדיניות זו ובזמן מלחמת העולם השנייה הוקמו כ-50 יישובים חדשים, ביניהם ארבעת יישובי גוש עציון דרומית לירושלים.

גורם נוסף להתיישבות זו הייתה הצעת החלוקה של וועדת פיל (1937) שהתבססה על מפת ההתיישבות בשטח, ועל כן הוחלט לבסס את ההתיישבות העברית באזורים חדשים כמו הנגב, וגוש עציון, זאת כדי להשיג יתרון במידה ותעלה על הפרק שוב הצעת חלוקה (כפי שאכן קרה).

ב-1943 הוקם מחדש כפר עציון (לאחר שני נסיונות כושלים) ואחריו נוסדו הקיבוצים משואות יצחק (1945), עין צורים (1947) ורבדים (1947). שלושת הראשונים נמנו על ההתיישבות הדתית ורבדים היה ששייך לתנועת השומר הצעיר. ברוח העיקרון של 'גושי התיישבות' קיימו היישובים שיתוף פעולה כלכלי, רוחני ובטחוני.

2. המאבק בבריטים בתחום ההעפלה - העלייה הבלתי לגאלית של פליטי השואה מאירופה ועולים מארצות המזרח לא"י התחילה בצורה נמרצת עם תום המלחמה. מטרות היישוב בארגון ההעפלה היו: מציאת מקלט ליהודים פליטי השואה שנותרו באירופה, הגדלת מספר היהודים בא"י על מנת לחזק את היישוב, וליכוד היישוב היהודי בארץ ובעולם סביב המאבק לעלייה שהיה מקובל על כולם בשונה מהמאבק הצבאי.

המוסד לעלייה ב' - היה הגוף הממונה על ההעפלה מטעם ההגנה. שליחי המוסד לעלייה ב' פעלו ב-22 ארצות ובמיוחד בארצות בעלות מוצא לים התיכון כמו יוון ואיטליה. הם טיפלו בפליטים, ארגנו נמלי יציאה ומחנות איסוף. בתחילה הובאו המעפילים מאירופה בספינות קטנות שהביאו מעט מעפילים. אך עם הזמן רכש המוסד לעלייה ב' ספינות גדולות יותר שנשאו אלפי מעפילים. בסה"כ הגיעו במבצע זה כ-85,000 מעפילים.

פלי"ם - שמה של המחלקה הימית של הפלמ"ח. אנשי הפלי"ם ליוו את ספינות המעפילים שהגיעו ארצה וסייעו להורדת העולים בחוף. כמו כן ביצעו אנשי הפלי"ם פעולות חבלה נגד ספינות הצי הבריטי שמנעו את העפלה.

מאבק הבריטים בהעפלה ותגובות מצד היישוב - הבריטים פעלו בשני מישורים כדי לעצור את המעפילים:

א. הממשלה הבריטית לחצה על מדינות באירופה שלא לאפשר לספינות מעפילים לצאת מתחומן.
ב. הבריטים הטילו מצור ימי על חופי א"י. משחתות בריטיות סיירו מול חופי א"י בניסיון לצוד את הספינות.

עד לקיץ 46 מדיניות הבריטים הייתה לכלוא את המעפילים במחנות מעצר בא"י ולשחררם תוך ניכויים ממכסות העלייה הרשמיות. אולם מאוגוסט 46 שינו הבריטים את מדיניותם והעבירו את המעפילים למחנות מעצר בקפריסין. הסיבות לשינוי המדיניות היו: פיצוץ מלון המלך דוד, וחשש שעליית היהודים תגביר את תסיסת הערבים בארץ. בקפריסין נכלאו כ-50,000 מעפילים והם עלו לארץ עם תום המנדט הבריטי.

אקסודוס או יציאת אירופה תש"ז - (אקסודוס ביוונית הוא הכינוי ליציאת מצרים, השם נועד ליצור קשר בין יציאת מצרים ליציאה מצרות אירופה) בתחילת יולי הפליגה האונייה מצרפת כשהיא נושאת 4,500 מעפילים. ספינות מלחמה בריטיות עקבו אחרי הספינה כבר עם יציאתה מנמל האם. עוד לפני שנכנסה הספינה למים הטריטוריאליים של א"י ניסו הבריטים להשתלט עלייה. הם פתחו באש והנחיתו עלייה כוחות של אנשי צי. המעפילים השיבו במלחמה וזרקו מכל הבא ליד על החיילים

הבריטים ואף פצעו אחדים מהם. בהתקפה נהרגו שני מעפילים וימאי ומאות נפצעו נחבלו. האונייה הועברה לחיפה והמעפילים הועברו לספינות גירוש שהפליגו לצרפת ולא לקפריסין כנהוג. משסירבו המעפילים לרדת בצרפת שלחו אותם הבריטים לגרמניה שם הורדו בכח והושבו למחנות העקורים. העולם כולו עקב אחרי הפרשה ובריטניה הוצגה כמעצמה קשוחה וחסרת לב. בזמן גירושם של המעפילים בחיפה נכחו במקום שניים מחברי וועדת האו"ם לעניין ארץ ישראל (אונסקו"פ) ועל פי עדותם לאירוע הייתה השפעה רבה על החלטתם לתמוך בהקמת מדינה יהודית.

העלייה מארצות האסלאם: בשנים אלה הגיעו מצפון אפריקה כ-1,200 מעפילים דרך הים, ואילו העלייה הרגלית מסוריה, לבנון ועירק הופסקה.

3. בתחום הצבאי: הקמת תנועת המרי- תנועת המרי העברי הוקמה באוקטובר 1945 כדי ליצור שיתוף פעולה בין שלושת המחתרות ההגנה האצ"ל והלח"י שנאבקו בבריטים.

הסיבות להקמה:

1. לאחר השואה הבינו כולם את הצורך הדחוף בהקמת מדינה ליהודים. האצ"ל שכבר ב-1944 החל בפעולות נגד הבריטים זכה כעת לתמיכה רחבה לאחר היוודע תוצאות השואה.

2. אכזבה ממדיניות ממשלת הלייבור שעלתה לשלטון בבריטניה שנקטה במדיניות אנטי ציונית ואפילו לא אישרה העלאתם של 100,000 משרידי השואה באירופה.

הארגון: בראש הארגון הייתה ועדת X (כן, כן, גם בהיסטוריה יש X, הדרך הבטוחה למועד ב' במתמטיקה עוברת בהיסטוריה...) בה ישבו שני נציגים מההגנה, אחד מהאצ"ל ואחד מהלח"י ויחד הם סיכמו על תוכניות פעולה ותיאמו איזו מחתרת תבצע כל אחת מהפעולות.

מפעולות תנועת המרי:

הפריצה לעתלית (אוקטובר 1945)- פריצה למחנה המעפילים בעתלית ושחרור כמאתיים מעפילים והעברתם לקיבוץ בית אורן.

ליל הגשרים (יוני 1946)- פיצוץ 10 מתוך 11 הגשרים שחיברו את ארץ ישראל עם שכנותיה, כדי לפגוע בקווי האספקה של הבריטים ולהוכיח את היכולת המבצעית שיש ליהודים לערוך מבצע מורכב כזה.

השבת השחורה (יוני 1946): בתגובה לליל הגשרים פשטו הבריטים על היישוב העברי בעזרת 20,000 חיילים. הם עצרו 3,000 איש מראשי ההנהגה והסוכנות ואנשים שנחשדו בהשתייכות למחתרות. הוטל עוצר על הערים הראשיות ונערכו חיפושים אחר נשק בקיבוצים (נמצא סליק של ההגנה בקיבוץ יגור). כמו כן הוחרמו מסמכים ממשרדי הסוכנות היהודית כדי להוכיח את הקשר בין הסוכנות לפעולות החבלה שכוונו נגד הבריטים. השבת השחורה הותירה רושם כבד על היישוב.

פיצוץ מלון המלך דוד (יולי 1946): בתגובה לשבת השחורה פוצץ האצ"ל את מלון המלך דוד בו שהתה המפקדה הבריטית בעזרת חומר נפץ שהוטמן בכדי חלב. בפיצוץ נהרגו 25 בריטים, אך גם 17 יהודים ו-45 ערבים, והאירוע הסעיר את דעת הקהל בעולם ובארץ. ההגנה טענה כי לא ניתן אישור לפעולה ואילו האצ"ל טען שניתן אישור ואף ניתנה לבריטים התרעה קודם הפיצוץ אך הם לא שעו אליה ונשארו במקום. כתוצאה מהמחלוקת פורקה תנועת המרי וכל ארגון שב לפעול באופן עצמאי.

מאבק רצוף- לאחר פירוק תנועת המרי המשיכו האצ"ל והלח"י (שכינו "הפורשים" כיוון שלא קבלו עליהם את מרות מוסדות ההנהגה) בגישת המאבק הצבאי עד לסילוקם של הבריטים מהארץ. המאבק כלל פיצוץ מסילות ברזל, פיצוץ צינור הנפט ותקיפת בתי הזיקוק בחיפה. פעולת השיא הייתה הפריצה לכלא עכו ושחרור מספר אסירים שישבו בו. מאפייני מאבק זה היו פעולות צבאיות יזומות ורציפות לאורך זמן.

מאבק צמוד- המשך המאבק נגד הבריטים בשני תחומים הצמודים למטרות הציונות: מאבק למען העפלה ומאבק למען התיישבות. שיטה זו סברה כי אין להמשיך במאבק הצבאי כיוון שהוא עלול להטות את דעת הקהל העולמי לרעתנו, ועל כן יש לפעול במישור הדיפלומטי נגד הבריטים, ועל כל פעולה שלהם יש להגיב בחיזוק ההתיישבות ובהגברת העלייה. בדרך זו תמכה ההגנה.

המאבק באו"ם להקמת המדינה

לדיון באו"ם על שאלת א"י היו שלושה שלבים:

שלב א: ממש לקראת סיום מושב עצרת האו"ם במאי 1947 שדן בשאלת ארץ ישראל נשא נציג ברה"מ אנדריי גרומיקו נאום התומך בפתרון מדיני בא"י בעקבות מצבו הקשה של העם היהודי, או ע"י הקמת מדינה דו לאומית או ע"י הקמת שתי מדינות לשני העמים. המניעים לתמיכה מפתיעה זו היו קשורים ככל הנראה במלחמה הקרה בין ארה"ב לבריה"מ, כשרוסיה מעוניינת לזכות לאזור השפעה נוסף במזרח התיכון מול יריבתה ארה"ב. או כדי למצוא פתרון ליהודים הנמצאים במדינות הגוש הסובייטי שיוכלו להגר לא"י.

שלב ב': במושב עצרת האו"ם הוחלט על הקמת ועדה חקירה לנושא: האונסקו"פ. הוועדה ביקרה במחנות העקורים בגרמניה והתרשמה מרצונם העז לעלות לארץ, היא התרשמה ממפעל ההתיישבות ובמיוחד מגידול העגבניות בבית הערבה- מקום בו לא צמח דבר מעולם. היא ראתה את סבלם של מעפילי אקסודוס. היא שמעה את נציגי הצדדים השונים ובסופו של דבר החליטה ברוב של 8 נגד 3 על המלצה להקים שתי מדינות לשני העמים. כאשר השטח של המדינה היהודית עומד על 62% וכולל את הגליל המזרחי, עמק יזרעאל, מישור החוף והנגב, ירושלים על פי תוכנית זו תיהפך לאזור בנ"א.

שלב ג': הוועדה הציגה את המלצותיה בפני עצרת האו"ם ונערכו הכנות להצבעה. על פי כללי ההצבעה, כדי שההצעה תאושר היה צורך ברוב של 2/3.

המדינות הערביות- התנגדו למהלך והיו בטוחים שהוא לא ישיג את הרוב הדרוש ועל כן לא פעלו. היהודים- הפעילו מערכת הסברה ושכנוע וניצלו כל קשר אפשרי להפעלת לחץ על הנציגים באו"ם. האמריקאים- שררה מחלוקת פנימית בין משרד החוץ שהתנגד- בגלל שהדבר עלול להוביל לקרע בין ארה"ב לעולם הערבי, לנשיא שתמך- מטעמים הומאניים, ובסופו של דבר הכריזה ארה"ב על תמיכתה.

הבריטים- הודיעו שלושה שבועות לפני ההצבעה כי ב-15 במאי 1948 הם יסיימו את המנדט בא"י. תוצאות ההצבעה: 33-בעד, 13-נגד, 10- נמנעים.

ההחלטה התקבלה בשמחה וריקודים, סוף סוף קבלו היהודים הכרה בין לאומית להקמת מדינה עצמאית. על אותו יום סיפר בן גוריון מאוחר יותר: "אני לא יכולתי לרקוד, ידעתי שאנחנו ניצבים בפני מלחמה ושנאבד בה את מיטב בחורינו".